

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Redactioneel

Twee recente boeken (Pines 1998, Rouchy 1998) en eigen arbeid hebben me ontevreden gemaakt over de plaats van vormen van groepspsychotherapie die allemaal 'psychoanalytisch' heten. Deze plaats is benard of afwezig in de wereld van de psychoanalyse. Groepsanalytici zijn er als zodanig niet geheel welkom in. Adam Limentani heeft ooit ter vergadering gezegd: 'Keep your instrument pure', en het is alsof deze aanbeveling duizendvoudig is overgenomen. Groepsanalytici publiceren in hun eigen fora, hebben hun eigen congressen en hun eigen sociale omgeving. Deze is voornamelijk gelieerd aan andere vormen van groepspsychotherapie, terwijl ze ook dáár niet geheel bijhoren. Voor hun denken over de groep en over de patiënten erin beroepen ze zich nadrukkelijk op het psychoanalytisch gedachtegoed. Een aantal van hen is geschoold als psychoanalyticus en anderen zijn nadrukkelijk als groepsanalyticus opgeleid en er zijn ook groepsanalytici die zich zo noemen, terwijl ze noch als psychoanalyticus noch als groepsanalyticus zijn opgeleid. Deze laatsten doen dit meestal als negatieve aanduiding: ze zijn geen psychodramaturg.

Groepsanalyse heeft veel verschillende accenten en draagt veel verschillende namen. Ze heet bijvoorbeeld psychoanalytisch psychodrama, psychoanalytische groepstherapie, groepsanalyse, psychoanalyse in de groep, psychoanalyse van de groep en dat is nog maar een magere opsomming. Methodisch zijn er veel overeenkomsten tussen deze therapievormen, ook al is hun verschijningsvorm niet altijd gelijk. Pines gaf in een recent interview een simpele definitie van de uitgangspunten: 'Groepsanalyse is een "Three body psychology" die ervan uitgaat dat elk kind in een gezin, een cultuur en een maatschappij wordt geboren en daaruit als een persoon te voorschijn komt' (Kranzberg 1998, p. 7).

In deze vorm van psychoanalyse wordt gesproken van 'group association' en 'free floating discussion' en formeel gebeurt er hetzelfde in als in een psychoanalyse: bewerking van overdracht en weerstand en het bewerken van conflict en tekort. Er is echter een belangrijk verschil: zulks geschiedt niet alleen tussen patiënt en analyticus, maar ook tussen patiënt en medepatiënt en tussen patiënt en groep en groep en analyticus. Een duiding van de groepsanalyticus kan dan ook beginnen met: 'Volgens mij vermijdt de groep op dit moment' en dan komen de gewone analytische noties, als intimiteit, strijd, onmacht, jaloezie, teleurstelling e tutti quanti.

Malcolm Pines is een rondreizend ambassadeur voor groepsanalyse. Hij wordt geregeld gevraagd om congressen te openen en cursussen te geven. De weerslag van al die intellectuele en klinische arbeid is te vinden in het

genoemde boek. Het boek is zoals de schrijver: zeer rijk aan inzichten uit de filosofie, psychoanalyse, sociologie en literatuur; het springt van idee naar citaat en weer terug. Omdat Pines twee boeken slechts heeft gereedgeerd en veel artikelen heeft gepubliceerd maar nog niet eerder een boek heeft geschreven, is dit betrekkelijk dunne werk de condensatie van een studerend en docerend leven. Voor zijn betoog is hierbij van belang hoe zijn visie is op de verhouding tussen psychoanalyse en groepsanalyse.

Hij wijdt daaraan twee hoofdstukken, hoofdstuk 3 *Psychic Development and the Group Analytic Situation* en hoofdstuk 4 *Group Analysis and Healing*. In het eerste begint hij met een aardig citaat van Balint: 'After psychoanalysis the patient is often less neurotic but not necessarily more mature: after group psychotherapy he is often more mature but not necessarily less neurotic' (Pines 1998, p. 59).

In een groep ziet hij de 'samenhang' ('coherence') als centraal; die impliceert 'de eenheid van de delen, die samengebracht worden in harmonie met elkaar', waarin de organisatie van de leden ten opzichte van elkaar een rol speelt. Dit in tegenstelling tot het voor groepstherapeuten centrale begrip van cohesie, dat de aantrekkingskracht van de groep voor zijn leden als centraal principe heeft. Het laatste vergelijkt hij, in navolging van Hartmann, met de klei die aan de schoen blijft kleven. Je kunt ook zeggen dat hij de groep ziet als oedipaal, niet als preoedipaal.

In de geschiedenis van dit vak figureert hij als *favourite son* en opvolger van S.H. Foulkes, de grondlegger van de groepsanalytische beweging in Engeland. Foulkes kende enige groepsspecifieke therapeutische factoren, socialisatie, de groep als forum en 'a place for exchange', een plaats waar gespiegeld kan worden en waar de woorden weerklinken. De groep is ego-training in actie, gebaseerd op een corrigerende interactie met anderen. In zijn voorkeur voor 'samenhang' vindt hij tot zijn plezier ondersteuning van Freud in diens *The Ego and the Id*; daar beweert deze dat de neurose niet ontstaat door een conflict tussen het bewuste en het onbewuste, maar dat we hier een andere tegenstelling zien, namelijk tussen een samenhangend ('coherent') ego en het verdrongene dat daarvan is afgesplitst. Verdringing belemmert de samenhang en de organisatie. Pines ziet de analytische groep als een dynamisch veld van interactie en als zodanig als potentiële situatie voor het herstel van onderbroken of disharmonieuze ontwikkeling. Uit de babyresearch leidt hij af dat de psychoanalyse te veel nadruk legt op het afzonderlijke van de baby en dat deze óók begrepen kan worden in zijn interactionele context. Dit doet me denken aan de woorden van mijn oud-hoogleraar Duijker die altijd weer benadrukte dat elke psychologie sociale psychologie is.

Zo geeft Pines de wortels weer van de groepsanalyse: het interactionele concept én de psychologische context. Het genezende in de groep zou bestaan uit veel factoren, maar essentieel in deze is de herkenning in anderen. Maar juist deze herkenning impliceert een erkenning van anderen als

verschillende wezens, met verschillende behoeften. Analooq daaraan is een herschikking van identificaties. Hij ziet dit als een vorm van het kohutiaanse 'transmuting internalisation'. Door internalisering van de band met het object komt de vrijmaking van het object waardoor de voorwaarde is vervuld voor een groei naar volwassenheid.

Jean Claude Rouchy neemt in Frankrijk een zelfde plaats in als Pines in Engeland: de leider – natuurlijk niet onomstreden – van de groepsanalytische wereld. Ware Engels zijn moedertaal geweest dan zou zijn bekendheid in de wereld analooq aan die van Pines zijn. Rouchy geeft helder aan waar het probleem ligt bij het willen toepassen van psychoanalytische concepten binnen de groepsanalyse. Het gaat om het geven van interpsychische interpretaties bij situaties die een intra- of transsubjectieve dimensie hebben. Volgens een opvatting van Bion – een veel aangehaalde auteur binnen de groepsanalytische kring – moet men een 'binoculaire blik hebben bij groepsanalyse: die van de psychoanalyse en die van de groepsdynamica.' Rouchy gaat ervan uit dat mensen in groepen leven, in en door groepen beschadigd worden en in en door groepen kunnen genezen. Bijbels zegt hij: 'In den beginne was er de groep, het gezin en het paar en iedereen individueert zich daarvan, min of meer, maar neemt zijn unieke plaats in op basis van deze gedeelde achtergrond' (Rouchy 1998, p. 28). In zijn visie worden de groepen gekenmerkt door de primaire processen en archaïsche behoeften, kortweg de vroege processen, bij elk van de leden afzonderlijk en aan de andere kant worden de individuen in de loop van hun socialisatie gevormd door de groepen waar zij lid van zijn.

Rouchy heeft het idee dat in zijn land de groepsanalyse veel slechter af is dan in landen als Engeland, Duitsland, Nederland, Italië, Argentinië en de Verenigde Staten. In Engeland is er een Institute for Group Analysis (voor professionals) en een Group Analytic Society (voor belangstellenden). Maar de vooraanstaande leden ervan, de zogeheten 'training group analysts' zijn geen opleidingsanalytici bij de British Psychoanalytical Society. In de andere door hem genoemde landen zijn wel groepstherapeutische verenigingen en psychoanalytici die daar lid van zijn. Maar voor zover ze zich groepsanalyticus noemen – en daar qua organisatie recht op hebben – hebben ze hun opleiding genoten in een van de overzeese cursussen van de Engelsen en zijn meestal in Britse ogen onvoldoende gekwalificeerd. Zo'n gecentraliseerde organisatie bestaat niet binnen de grote psychoanalytische wereld.

Het boek van Rouchy is verdedigender en grondiger dan dat van Pines. Hij toont voortdurend aan dat groepen onzichtbaar aanwezig zijn in de analytische dyade: hij citeert de elegante formule 'Er ligt altijd een groep onder de bank' en hij benadrukt hoezeer de analyticus zelf ook deel uitmaakt van een groep. De geïnstitutionaliseerde normen en waarden van de groep waartoe de analyticus behoort, bepalen mede de tegenoverdracht.

In de rest van zijn boek geeft hij een overzicht van de groepsdynamica, de

typische regels van de groep, de hantering ervan en belangrijke psychoanalytische concepten. Dit maakt zijn werk geschikter als leerboek dan dat van de soms springerige Pines.

Waarom deze werken hier gesignaleerd? Ze zijn waardevol, komen voort uit bepaalde psychoanalytische scholen (Pines de zelfpsychologie, Rouchy de objectrelatiebenadering) zonder doctrinair te zijn. Ze laten een belangrijke toepassing van het psychoanalytisch gedachtegoed zien in een andere omgeving dan die van de klinische analytische dyade. Mijns inziens zouden de psychoanalytische verenigingen de uitdaging die deze boeken aanreiken moeten aannemen en zelf stappen moeten ondernemen om groepsanalytische vorming ter hand te nemen. De analytische concepten kunnen op die manier zinvol en toegankelijk toegepast worden binnen het kader van de groepshantering.

Literatuur

Kranzberg M. (1998), *Reminiscences Malcolm Pines: Companion on Life's Journey*. Group Circle, The Newsletter of the American Group Psychotherapy Association, August 1998 p. 1, 6, 7.
Pines, M. (1998), *Circular Reflections. Selected Papers on Group Analysis and Psychoanalysis*.

Foreword by Saul Scheidlinger, Introduction by Earl Hopper. Jessica Kingsley Publishers, London/Philadelphia.

Rouchy, J.C. (1998), *Le Groupe, Espace Analytique*. Éditions Erès, Ramonville Saint. Agne.